

Diāna Grīnvalde

Reliģiskais konformisms LPSR: LELB attiecības ar padomju varu, 1946–1954

*Religious conformism in Latvian SSR:
relations of ELCL with Soviet power,
1946–1954*

E-pasts: diana.grinvalde@gmail.com

Abstract

The Evangelical Lutheran Church of Latvia experienced the initial influence of Soviet power between 1946 and 1954, transforming both its structure and nature. ELCL turned from the “State Church” (the position it held during the interwar period) into an institution which was both supported and restricted with the instruments of the Soviet authorities. This resulted in losing its moral status and influence upon the spiritual lives of Latvian people. In such circumstances, religious conformism was expressed within the framework of both the religious individual and the structures of the church.

The aim of the current report is to outline the circumstances, events and individuals that make the relationship of ELCL with the Soviet power during the first post-war years ambiguous and complicated, and to attempt understanding the motives and consequences of the conformism that the ELCL experienced between 1946 and 1954. Using archival materials and historiography, the report analyses the information concerning two people in the leadership of ELCL — Kārlis Irbe and Gustavs Tūrs, who acted differently in the complicated situation caused by the Soviet occupation.

Keywords: LELB, Stalinism, conformism, Higher Council, Archbishop

Ievads

PSRS Latviju Otrā pasaules kara laikā okupēja divreiz: 1940. un 1944. gadā. Latvija tika iekļauta PSRS sastāvā, sākot veidot PSRS

raksturīgu vidi, izmainot valsts pārvaldes aparātu, militāro jomu, politiskos sakarus. Visas valsts jomas piedzīvoja sovietizāciju un tika pielāgotas sociālismam. Tas, kas netika īstenots Latvijā 1940. un 1941. gadā, tika turpināts 1944. un 1945. gadā.

Sociālisma ieviešana Latvijas PSRS paredzēja izmaiņas kultūras, sociālās un reliģiskās dzīves jautājumos. Oficiāli Padomju Savienībā reliģija netika aizliegta, taču tika īstenota ateisma propaganda un reliģiskā darbība tika apgrūtināta visdažādākajos veidos. Pret kristīgajām konfesijām padomju varas attieksme bija neviennozīmīga, pareizticīgo baznīcu tā atzina un izmantoja savām propagandas vajadzībām, savukārt pret katoļiem tika vērstas atklātas represijas. Luteriskā baznīca bija savdabīgs ģeogrāfisks fenomens, jo Krievijas luteriskā baznīca bija apsīkusi (protams, ar padomju varas palīdzību) [Talonens 2009: 5–7] pirms Otrā pasaules kara, tāpēc lielākā daļa luterāņu atradās Latvijas un Igaunijas PSR. Sabiedrībā valda uzskats, ka reliģija kā tāda tika aizliegta visā Padomju Savienībā un netika pieņemti nekādi reliģiski akti. Zināms, ka tā nav gluži patiesība, taču reliģijas praktizēšanu būtiski apgrūtināja varas izdotie dekrēti, represijas, patvaļīga un nekoncekventa rīcība.

Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca (LELB) padomju laikā, līdzīgi kā citas tradicionālas konfesijas Latvijā, piedzīvoja jaunās varas politikas ierobežojumus, pret to tika likti lietā vairāki pretreliģiski instrumenti, izmainīta LELB struktūra, nomainīta Virsvalde un arhibīskapi, apcietināti, represēti un marginalizēti mācītāji un draudžu locekļi, mēģinot panākt ticības samazināšanos, izskaušanu un ateismu kā padomju iedzīvotāja “reliģiju”. Šādos apstākļos izteikts kļūst reliģiskais konformisms. Konformisms [“Konformisms”] un konformisma būtība caurstrāvo jebkuru procesu totalitāros apstākļos, cilvēka pakļaušanās ideoloģijai notika nemitīgi, ik mirkli, lēmums privātajā dzīvē, darba dzīvē utt. tika pieņemts, ņemot vērā toreizējos ideoloģijas apstākļus. Bija jomas, kurās šī ideoloģija neveica korekcijas, tomēr padomju ateisma sludināšana un antireliģijas propaganda tieši ietekmēja reliģisko dzīvi, sākot no indivīda un beidzot ar baznīcu virsvaldēm vai augstākajām struktūrām, tāpēc jebkurai personai ar reliģiskiem uzskatiem (gan kalpotājiem, gan lajiem) bija jāpieņem lēmums par to, kā turpināt (vai neturpināt) praktizēt, īstenot savus reliģiskos uzskatus, Latvijai esot Padomju Savienības telpā gan ekonomiski, gan sociāli, gan reliģiski.

Viena no lielākajām un būtiskajām izmaiņām varas un baznīcas attiecībās bija tāda, ka Latvijas PSR teritorijā uzsāka darbību Reliģisko kultu lietu padome (RKLP), kas pārvaldīja reliģijas organizēšanu, draudžu pārreģistrēšanu un citus procesus, tā bija tieši pakļauta Maskavai un ziņoja par to, kas notiek republikā, un pilnvarotie saņēma tālākus norādījumus, kā īstenot padomju varas politiku uz vietas. Pirmais PSRS RLKP pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens darbojās no 1944. līdz 1948. gadam, kad to nomainīja Jūlijs Restbergs, kas amatā bija līdz 1960. gadam. Šajā laikā LELB no “valsts baznīcas” starpkaru periodā kļuva par institūciju, kuru vienlaikus gan baroja, gan slāpēja ar saviem instrumentiem padomju vara un kura zaudēja savu morālo statusu un ietekmi Latvijas iedzīvotāju ticības dzīvē.

Jautājums par LELB un padomju varas attiecībām ir pētīts pietiekami, taču rezultātā radušās domas ir līdzīgas, tās atkārtojās publikācijās no 20. gs. 90. gadiem līdz pat 2017. gadam. Atjaunojot Latvijas neatkarību, tika publicēti pirmie raksti par padomju varu un tās izpausmēm pret luterāņu baznīcu, gan vēsturnieki, gan teologi ir pievērsušies šim jautājumam. Tomēr tādu fenomenu kā reliģiskais konformisms, proti, spēja pielāgoties un mainīt, ziedot, upurēt savus uzskatus kādu apstākļu ietekmē, min vispārīgi, politizējot un vienkāršojot personu izvēles par labu vienai vai otrai varai (trimdas latvieši, komunisti utt.). Sociālisma ietekme uz baznīcas struktūru ir nenoliedzama — tā pielāgojas jaunajām varas prasībām, vienlaikus, lai saglabātu luterismu tādu, kāds tas konkrētajā situācijā ir iespējams. Svarīgs aspekts tēmas izvēlē bija tas, ka jaunā arhibīskapa Gustava Tūra rīcība ir bezprecedenta gadījums — mācītājs nonāca (vai panāca to, lai nonāktu) amatā, kurā viņu neapstiprina viņa kolēģi un baznīcas Satversme, bet gan viņu izvirza un apstiprina vara, kuras galējais mērķis patiesībā būtu iznīcināt institūciju un jomu, kuru Tūrs pārstāv. Šādos ekstrēmās apstākļos Gustavs Tūrs bija spiests manevrēt starp padomju varas un ideoloģijas radīto realitāti, kas fundamentāli atšķīrās no tās Latvijas realitātes, kura eksistēja līdz 1940. gadam; starp savu amatu, arhibīskapa un mācītāja, uzliktajiem laicīgajiem un garīgajiem pienākumiem un citu cilvēku attieksmi.

Raksta mērķis ir ieskicēt tos apstākļus, notikumus un personas, kas pirmajos pēckara gados LELB attiecības ar padomju varu

padara neviennozīmīgas un sarežģītas, mēģināt izprast rīcības motīvus un sekas konformisma apstākļos, kādos bija nonākusi LELB no 1946. līdz 1954. gadam, koncentrējoties tieši uz Virsvaldes un arhibīskapu (un arhibīskapu vietas izpildītāju) attiecībām ar RKLP pilnvarotajiem pēc Otrā pasaules kara beigām, kad LELB nonāca padomju struktūru ietekmē.

Rakstā atspoguļota LELB vadība no 1946. līdz 1954. gadam, jo tajā laikā tika īstenoti pirmie sovietizācijas politikas posmi, atrisinātas pirmās pēckaru gadu problēmas, un Tūrs kā arhibīskaps darbojās pilnvaroto Voldemāra Šeškēna (1944–1948) un Jūlija Restberga uzraudzībā (1948–1954). Staļinisms baznīcā beidzās 1954. gadā, kad baznīcās un RKLP sāka norisināties pretrunīgi procesi — destāļinizācija un vienlaikus antirelīģiskās kampaņas pastiprināšanās.

1. LELB jaunajos sociālajos un politiskajos apstākļos, 1944–1946

LELB pirmajos pēckara gados izjuta milzīgu zaudējumu, kas bija radies Otrajā pasaules karā — vairākums mācītāju bija vai nu pametuši Latviju, vai miruši. Lielākā daļa LELB Virsvaldes kopā ar arhibīskapu Teodoru Grīnbergu atradās trimdā [Talonens 2009: 20]. Nepietika mācītāju, lai apkalpotu draudzes, gan pilsētās, gan laukos baznīcas kara darbības rezultātā bija nopostītas, Padomju armija un vara baznīcas un draudžu telpas kara laikā izmantoja savām vajadzībām, karam beidzoties, vispārējais posts bija pasliktinājis LELB īpašumu stāvokli.

LELB vadību no 1944. gada uzņēmās Kārlis F. Irbe, viņa pilnvaras apstiprināja baznīcas viceprezidenta Edgara Berga izdotais rīkojums, kurš izdots 1944. gadā un kurā teikts, ka arhibīskapa Teodora Grīnberga prombūtnes laikā Kārlis Irbe tiek iecelts par arhibīskapa vietas izpildītāju [Bergmanis 2005: 295–299]. Bergs pēc vācu varas iestāžu pavēles bija spiests pamest Rīgu un pārcelties uz Ventspili, kur tas izveidoja pagaidu Virsvaldi. Taču tās darbība šādā vadībā nebija ilga, 1944. gada 11. oktobrī Bergs kopā ar citiem prāvestiem ne pēc savas vēlēšanās, bet piespiedu kārtā devās uz Vāciju. Par arhibīskapa vietas izpildītāju kļuva Kārlis Irbe, vienīgais, kas no T. Grīnberga vietniekiem, kurus Virsvalde apstiprināja 1944. gada septembrī, bija palicis Rīgā [Gintere, Zālīte 1999: 92].

1945. gads Virsvaldei pagāja, mēģinot atjaunot LELB kārtību pēc kara un vienlaikus adaptējoties jaunajai padomju varai. Šajā laikā Kārļa Irbes un Virsvaldes darbību jau pārbaudīja un pārvaldīja RKLP un tās pilnvarotais Latvijas PSR Voldemārs Šeškens.

Voldemārs Šeškens, iespējams, bija latviešu izcelsmes, bet tipisks padomju aparāta darbinieks Maskavā, un latviešu valodu viņš neprata vai saprata vāji. Viņa uzdevums bija pārvaldīt reliģiskos procesus valstī (izņemot Pareizticīgo baznīcu, kurai bija tieša pārvalde no Maskavas), pārliecināties, vai tiek ievērota padomju varai atbilstoša darbība, piemēram, draudžu reģistrēšanas un pārreģistrēšanas process, dievkalpojumu kārtība, svētdarbība, reliģiskā izglītība pieaugušajiem un bērniem, padomju pret darbība utt. V. Šeškens bija strādājis padomju drošības dienestos, tāpēc tam bija pieredze darbā ar padomju varai neizdevīgiem un nelobīgiem cilvēkiem. Ar RKLP palīdzību tika mēģināts vervēt čekas aģentus baznīcas Virsvaldē un pārējo mācītāju aprindās, sējot savstarpēju neuzticību un nesaprašanos LELB augstākajās aprindās.

Jau no stāšanās amatā K. Irbe parādīja to, ka ir bezkompromisu cilvēks, ka nepiekāpsies padomju varas politikai tik tālu, cik no viņa tas būtu atkarīgs. Tomēr Irbe bija spiests konsultēties, atskaitīties par praktiskiem baznīcas dzīves jautājumiem ar Šeškenu, parādot to, ka vēlas turpināt vadību tikai "pēc vecā stila" [Talonens 2009: 54]. V. Šeškens drīz vien ziņoja, ka Irbem ir pretpadomju nostāja [Talonens, J. 16. pielikums. V. Šeškens ziņojums "Par Latvijas Luterāņu baznīcas arhibīskapa pienākumu pagaidu pildītāja K. Irbes pretpadomju noskaņojumu un darbību" 1945. gada oktobrī], ka tam [Šeškenam] ir grūtības atrast kopīgu valodu ar arhibīskapa vietas izpildītāju. Irbe atteicās uzrunāt luterāņus, lai mudinātu tos cītīgāk kalpot padomju varai, nevadīja dievkalpojumus, kas svinētu padomju varas ienākšanu. Irbes rīcība, iespējams, bija saistīta ar uzskatu, ka padomju okupācija nebūs ilgstoša, Latviju atbrīvos un Latvijā atgriezīsies iepriekšējā LELB vadība. RKLP ziņojumos ir atklāta neapmierinātība ar Irbes darbību un turpmāko LELB nākotni, ja Irbe paliks amatā [LVA, 1448. f., 1. apr., 239. l., 43. lp.].

Daļēji atklāts konflikts bija LELB atbalsts mežabrāļu kustībai, kur Irbe apkārtrakstā Latvijas luterāņiem aicina palīdzēt "tiem, kas nav ar viņiem fiziski, taču cīnās par saviem principiem" [LVA, 1448. f., 1. apr., 239. l.,

52.–53. lp.]. 1945. gada pavasarī Šeškens ieteicis Irbem atteikties no arhibīskapa vietas izpildītāja amata brīvprātīgi, Irbe atbildējis, ka gaida atgriežamies Grīnbergu un Bergu. Ziņojot par to Maskavai, Šeškens ironiski piebildis, ka Irbe gaida angļu ierašanos [Talonens 2009: 55]. Irbe palika amatā un turpināja pildīt savus pienākumus, vadīt dievkalpojumus, teikt sprediķus. Savos sprediķos Irbe reti gan runāja par aktuālajiem notikumiem, vairāk koncentrējoties uz ticības stiprināšanu. 1946. gada 21. februārī čeka arestēja Irbi, iztaujāja to par saviem politiskajiem uzskatiem, sadarbību ar ārvalstu baznīcām pirms Otrā pasaules kara, par mācītājiem, kas bija emigrējuši [Bergmanis 2005: 312]. Tajā pašā dienā tika apcietināts arī prāvests A. Siļķe. Vēl tika apcietināts P. Rozenbergs, visiem tika izvirzītas apsūdzības pretpadomju darbībā. LELB “vecais kurss” bija kapitulējis padomju priekšā, sāka veidot jaunu baznīcas Virsvaldi un meklēt jaunu arhibīskapu [Talonens 2009: 56]. Dokumenti liecina, ka izšķirošo lēmumu mainīt baznīcas Virsvaldes augstāko vadību pieņēma tikai 1946. gada sākumā, kad pasliktinājās Padomju Savienības un Rietumvalstu attiecības. Bija svarīgi, lai nepieciešamības gadījumā LPSR ev. lut. baznīca atbalstītu padomju ārpolitikas pasākumus, ar Irbi priekšgalā tas bija apšaubāmi.

2. Jaunā LELB vadība — Gustavs Tūrs arhibīskapa amatā, 1946–1954

RKLP pilnvarotajam V. Šeškenam un Maskavai kļuva skaidrs, ka ir nepieciešams padomju varai lojāls (vai lojālāks) arhibīskaps un baznīcas Virsvalde, ko būtu iespējams kontrolēt. 1946. gada 8. martā Gustavs Tūrs, padomju varai manipulējot ar LELB Satversmi, stājās arhibīskapa vietas izpildītāja amatā [LVA, 1448. f., 1. apr., 190. l., l.–4. lp.]. Jaunās baznīcas vadības uzdevumi bija mainīt iepriekšējo spītīgi ieturēto Irbes kursu, kur baznīcas vadība sastrādājās ar padomju varu un RKLP tieši galējās nepieciešamības gadījumā, mēģinot norobežoties no laicīgās politikas. Iekšēji mērķis bija atbrīvoties no iepriekšējās Virsvaldes vai vismaz no tiem, kas izrādīja pretestību padomju varai, pabeigt draudžu reģistrācijas un pārreģistrācijas procesu, ierobežot un regulēt ticības dzīvi valsts, apriņķu, draudžu, indivīda līmenī, nostiprināt padomju varai lojālos garīdzniekus

savās vietās, uzlabot ziņošanas sistēmu, izmantot luterisko baznīcu, lai uzrunātu padomju tautu.

G. Tūrs starpkaru periodā kalpojis Latgales draudzēs, Bauskas draudzē ilgāku laiku un turpat arī strādājis par skolotāju, kara un vāciešu laikā kalpojis Zemītes, Sātu, Alūksnes draudzēs [Urtāns 1999: 8]. Mainīgās varas un to atšķirīgās ideoloģijas Tūram netraucēja teikt sprediķus gan par vāciešiem, gan par padomju varu, “kas atbrīvojusi no latviešu mūžīgā ienaidnieka”. Par Tūru 1973. gada LELB izdotajā kalendārā nekroloģā nav minēta Tūra darbība Otrā pasaules kara laikā, teikts tikai tas, ka viņš ir uzņēmies šo svarīgo uzdevumu atjaunot luterāņu baznīcu pēc kara postāžas, un uzsvērtā sadarbība un Virsvaldes pārraudzība, lai luterāņu baznīca plauktu un zeltu [LELB Kalendārs 1973: 83–84]. J. Talonens tālāko jaunā arhibīskapa darbību un kalpošanu raksturo tā: “rakstura īpašības neliecina par īpašu teoloģiskās domas dziļumu. [...] Teoloģiski raugoties, viņš bija vienkāršs praktizējošs lauku mācītājs bez kādiem dziļākiem teoloģiskiem uzskatiem. Politisko uzskatu ziņā Tūra personība vērtējama visai pretrunīgi. Viņš bija oportūnists, kurš rīkojās tā, kā to prasīja konkrētā situācija.” [Talonens 2009: 63–64] Īsi pirms stāšanās amatā par Tūru Maskavai ziņoja, ka “viņš nav sakompromitējis sevi vācu okupācijas laikā un ar zināmu piespiešanos ir uzskatāms par padomju varai lojālu cilvēku” [LVA, 1448. f., 1. apr., 241. 1., 3. lp.].

Laikrakstā “Bauskas Dzīve” 1999. gadā ir aprakstīts Tūra dzīves gājums un kalpošana līdz 1944. gadam, un šajā publikācijā vairāki Bauskas iedzīvotāji atceras Tūru kā elegantu pēc izskata, bet rupju un mantkārīgu pēc izturēšanās. Skandāls ar sešpadsmitgadīgās Skaidrītes Januškaites pašnāvību, kurā mācītāju vaino meitenes pazudināšanā, izraisīja LELB Konsistorijas izmeklēšanu, kurā gan atzina, ka meitenes nāve ir bijis negadījums un ka Bauskā Tūram dzīvojot daudz nelabvēļu, kas izmanto šausmīgo atgadījumu. Tomēr šīs baumas un draudzes locekļu attieksme bija pietiekama, lai Tūru pārceļtu no Bauskas draudzes uz Alūksnes draudzi. Izmeklēšanu pārtrauca arī 1944. gadā ienākošā Sarkanā armija. Vēlāk šis atgadījums padomju publikācijās nav pieminēts, tikmēr trimdas latvieši izmantoja iespēju atgādināt par “sarkanā arhibīskapa” šaubīgo pagātņi [Urtāns 1999: 8].

Pirmie soļi Tūram arhibīskapa vietas izpildītāja amatā pēc 1946. gada marta bija aicinājums ziedot bāreņiem, kas kara rezultātā palikuši bez

apgādes [LVA, 1448. f., 1. apr., 37. l., 47. lp.], un uzrunas luterāņiem, kas bija ieturētas padomju patriotisma stilā [LELB Kalendārs 1947: 15]. Viens no pirmajiem darbiem, kas atklāja Tūra attiecības ar padomju varu vēl vairāk, bija bijušo LELB vadītāju, tai skaitā Irbes un Berga, apcietināšana, pratināšana un tiesāšana 1946. gada ziemā un martā. 1947. gada rudenī notika prāvestu iecirkņu sinodes, kur bija svarīgi ievēlēt īstos prāvestus, kurus vieglāk vadīt [LVA, 1448. f., 1. apr., 184. l., 13. lp.]. Kopumā topošais arhibīskaps bija situācijas noteicējs, tomēr arī šajos apstākļos bija brīvi domājoši cilvēki, kuriem bija neatkarīgs viedoklis no Tūra un viņa komandas. Vairums mācītāju un laju atradās viņa kontrolē, iecirkņu vēlēšanās tie neiebildā Tūram, turklāt visu sinožu protokolus nodeva arī Šeškenam, kas varēja jau paredzēt pilnīgi citas varas izpausmes pret dumpiniekiem [Talonens 2009: 117–119].

No 1946. gada līdz 1951. gada sākumam Tūrs savā amatā ir izdevīgs padomju varai, viņš palīdz pārveidot LELB Satversmi, pielāgojot to Padomju Savienības vajadzībām. Šajā laikā nevar nejust, ka Tūrs ir pateicīgs par savu nonākšanu amatā, ir centīgs un aktīvs padomju nodomu īsteno-tājs, nostājas pret saviem amata brāļiem un draudzēm, LPSR luterāņiem, lai būtu uz viena viņa ar RKLP pilnvaroto. Tomēr jau 1951. gada atskaitē “Savā 15. marta vēstulē RKLP priekšsēdētājam Tūrs pateicās padomju valdībai par atļauju sasaukt kārtējo Ģenerālo sinodi. [...] Tūram ir nodoms Virsvaldi turpmāk atbrīvot no evaņģēliski luteriskās baznīcas vadīšanas. [...] Ir jāatzīmē, ka Tūram ļoti nepatīk koleģiāla vadība, un viņš cenšas, kur vien tas ir iespējams, izvairīties no jautājumu koleģiālas apspriešanas, jo viņam ir kaislīga vēlēšanās darīt visu vienam” [LVA, 1448. f., 1. apr., 249. l., 20.–21. lp.]. Arī historiogrāfijā par šo laiku vairāki autori uzsver, ka pirmajos gados Tūrs tiešām bija padevīgs un izdevīgs RKLP pilnvarotajam un luterāņu baznīcas sovietizācijas procesā, taču vēlāk — jo ilgāk Tūrs bija amatā, jo vairāk notika mazi ne līdz galam atklāti konflikti par Tūra interesēm baznīcas un sevis paša labā [Gintere, Zālīte 1992: 101].

1951. gada beigās Gustavs Tūrs mēģināja sarīkot vēl vienu Ģenerālo sinodi, lai atbrīvotos no Virsvaldes ietekmes un pats vairāk iegūtu teikšanu pār lietām. 1951. gada 12. un 13. decembrī Doma baznīcas Kapitula zālē notika X Ģenerālā sinode, Tūrs Virsvaldes vārdā piedāvāja grozījumus vien diviem Satversmes pantiem, kas paredzēja draudžu demokrātijas

stiprināšanu, jautājumi sinodē tika pieņemti vienbalsīgi [LVA, 1448. f., 1. apr., 187. l., 66. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 1. l., 53. lp.]. 1952. gada LELB kalendārs luterāņiem informē par sinodes rezultātiem, jauno Virsvaldi un G. Tūra ievēlēšanu par arhibīskapu 1948. gada martā amatā uz visu mūžu, un par to, ka Tūrs vienlaicīgi ir arī Virsvaldes prezidents.

Gustava Tūra gandrīz gadu ilgušie mēģinājumi vēlreiz mainīt Satversmi par labu sev bija beigušies ar neveiksmi, arī Virsvaldes pretspēku nodomi ierobežot arhibīskapa ietekmi, izmantojot Satversmi un RKLP pilnvaroto, netika izpildīti līdz galam, tādējādi parādot divas lietas — Gustava Tūra ietiepīgo raksturu sev vēlamu lietu risināšanā un RKLP stingro roku jebkādās aktivitātēs, kas nebija saskaņotas ar padomju varas iestādēm. No 1952. gada sākuma līdz 1954. gada vidum Tūrs konstanti turpināja konfliktēt ar Jūliju Restbergu par LELB pārvaldīšanu. Tūra metodes ticīgo iedzīvotāju ganīšanā, Tūra pašdarbība (koncertu rīkošana, mācītāju pulcēšana, nesaskaņotas vizitācijas) bija nopietns iemesls pilnvarotā negatīviem ziņojumiem uz Maskavu par notiekošo LPSR un LELB pārvaldē. Tūrs savu uzvedību nemainīja, mainījās tikai ārējie politiskie apstākļi, J. Staļinam nomirstot un sākoties destalinizācijai, cerības pēc brīvākas LELB pārvaldes ātri izsīka, jo tika uzsākta vēl intensīvāka antirelīģiska kampaņa.

Vēlāk, jau 1963. gadā, cits pilnvarotais — Prolets Liepa — par G. Tūru raksta pilnīgi atklāti, ka “[Tūrs ir] aktīvs Baznīcas darbinieks, pagātnē pazīstams buržuāziskais nacionālists, gudrs cilvēks. Realizē politisko spēli ar padomju valdību, kuras mērķis — paplašināt un nostiprināt baznīcu” [LVA, 1448. f., 1. apr., 242. l., 13. lp.]. 1967. gadā Liepa jau ziņo, ka “G. Tūrs kļuvis vis viegli aizkaitināms un neiecietīgs, sākusi izpausties lielummānija un domas par savu neaizvietojamību” [LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 70. lp.].

Secinājumi

No avotiem un literatūras var secināt, ka Irbem bija zema konformisma pakāpe, viņš nebija gatavs mainīt savus iekšējos uzskatus atbilstoši padomju varai un LELB toreizējai realitātei. Tomēr var novērot, ka amata ietvaros Irbe sastrādājās ar Šeškenu un pārējām padomju amatpersonām tik tālu, cik tas bija nepieciešams LELB eksistencei Otrā pasaules kara izskaņā un 1946. gada sākumā. Konflikti ar Šeškenu un Irbes principialitāte

var tikt pamatota gan ar personīgu nepatiku pret padomju varu un tās ideoloģiju, gan ar Irbes nespēju pieņemt faktu, ka Latvija ir okupēta un iekļauta PSRS, tiek gaidīta palīdzība “no ārpusaules”. Irbes nekonformismu var saprast, ja tiek izprasta šī “pagaidu” domāšana, proti, Irbe uzskatīja, ka politiskā situācija mainīsies un LELB vadība atkal atgriezīsies vietā, un RKLP ir pārejoša parādība toreizējā režīma politiskajā ietvarā.

Gustava Tūra gadījums bieži vērtēts kā elementārs kolaboracionisms, tomēr, analizējot viņa personību pirms nonākšanas LELB vadībā (līdz 1944. gadam) un ilgstošo atrašanos tajā padomju laikos, var secināt, ka Tūrs ir sarežģīta personība, kam ir neskaidri motīvi un kas nonācis dažādos politiskajos režīmos un varas struktūrās. Tūra personīgās intereses dažkārt tieši sakrīta ar pārējo luterāņu interesēm (draudžu atjaunošana, kalendāru izdošana utt.), dažkārt viņš savas intereses stādīja augstāk par saviem ganāmajiem (smalks dzīvesveids, daudz ceļojumu, kurus daļēji apmaksāja LELB kase). Novērojams, ka ar 1950. gadu Tūrs kļūst drosmīgāks un nekaunīgāks savā darbībā, tam sāka parādīties neaizvietojamības sajūta, kuru viņš izmanto, lai ierosinātu dažādus procesus, piemēram, Teoloģijas institūta dibināšanu pat pēc vairākiem noraidījumiem, patvaļīgas draudžu vizitācijas, asas sarunas ar RKLP par notiekošo Virsvaldē u. c., domājot, ka no viņa tāpat nevar atbrīvoties.

Analizējot materiālus par Gustavu Tūru, saprotams, ka Tūrs pats izdzīvo varas un Baznīcas attiecības personīgi, un vēlāk viņa darbībā vērojama gan pielāgošanās jaunajai varai (1944–1946), gan jaunās grupas (padomju varas iestāžu) vērtību izmantošana savā labā (1946. marts — 1950. gada beigas). Eventuāli konformismam netiek saskatīta jēga, parādās agresivitāte (1951–1954, līdz pat savu amata pamešanai 1968. gadā).

Izmantotā literatūra

1. Bergmanis, A. (2005). Latvijas evaņģēliski luteriskā baznīca no 1944. gada līdz 1968. gadam. Sakārt. J. Rubenis. No: *Teoloģija: teorija un prakse. Mūsdienu latviešu teologu raksti, I*. Rīga: Zvaigzne ABC, 294.–387. lpp.
2. Gintere, S., Zālīte, I. (1992). Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. No: *Ceļš. Teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums*, Nr. 1(44). Rīga: LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība “Ceļš”, 97.–105. lpp.

3. "Konformisms" Pieejams: <https://tezaurs.lv/#/sv/konformisms> (skatīts 07.11.2019.).
4. *LELB Kalendārs 1947. g.*
5. *LELB Kalendārs 1973. g.*
6. LVA, 1419. f., 2. apr., 7. l., 70. lp.
7. LVA, 1448. f., 1. apr., 1. l., 53. lp.
8. LVA, 1448. f., 1. apr., 239. l., 43. lp.
9. LVA, 1448. f., 1. apr., 187. l., 66. lp.
10. LVA, 1448. f., 1. apr., 190. l., 4. lp.
11. LVA, 1448. f., 1. apr., 242. l., 13. lp.
12. LVA, 1448. f., 1. apr., 249. l., 20.-21. lp.
13. LVA, 1448. f., 1. apr., 37. l., 47. lp.
14. LVA, 1448. f., 1. apr., 241. l., 3. lp.
15. LVA, 1448. f., 1. apr., 239. l., 52.-53. lp.
16. Talonens, J. (2009). *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 332 lpp.
17. Urtāns, A. (1999). Mācītājs Gustavs Tūrs bija pretrunīga personība. *Bauskas Dzīve*, 17. febr., Nr. 20, 8. lpp. Turpinājums 24. febr., Nr. 23.
18. Zikmane, E. (2005). Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības ar valsti 1944.-1959. gadā. No: *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.-1959. gadā: politika un tās sekas: Starptautiskās konferences materiāli, 2002. gada 13.-14. jūnijs*. Rīga. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 462 lpp.